

ACTIVITEITENPLAN 2024 - 2025

GREBBELINIE BEZOEKERSCENTRUM

Management en de bouw aan een duurzame toekomst

INHOUDSOPGAVE

Inleiding	3
1. Grebbelinie Bezoekerscentrum	4
2. Vrijwilligers	4
2.1 Werving en intake vrijwilligers	5
2.2 Scholing vrijwilligers	5
2.3 Nieuwsbrief vrijwilligers	6
2.4 Maatschappelijke functie t.a.v. vrijwilligers	6
3. Expositie	7
3.1 Technisch beheer en onderhoud	8
3.2 Collectiebeheer	9
3.3 Documentatieruimte	10
3.4 Wisselexposities	10
3.5 Lezingen	11
4. Entree	12
4.1 Balie	13
4.2 Winkel	14
5. Fort aan de Buursteeg	14
5.1 Rondleidingen	15
5.2 Startpunt wandelen	15
5.3 Startpunt fietsen	16
5.4 Startpunt varen	17
5.5 Re-enactment	18
5.6 Outdoor vanuit het museale deel van het GBC	19
5.7 Beheer terrein	19
6. Ontwikkeling	20
6.1 Recreatieve waardering en cultuurhistorische waarde	22
6.2 Verbetering infrastructuur	22
6.3 Focus op cultuurhistorie, recreatie en natuur	23
6.4 Groeimogelijkheden PR & marketing	24
6.5 Grotere synergie met Grebbelounge	25
6.6 Versterkte band met stichtingen en verenigingen	26
6.7 Breder educatief aanbod scholen	26
6.8 Fondsen, subsidies, vrienden en donateurs	28
6.9 Nieuwe activiteiten voor 2024-2025	28
7. Samenvatting en slotbeschouwing	30
8. Colofon	32
9. Bijlage diensten aan de gehele linie/uitgesplitst per gemeente	33

INLEIDING

Het Grebbelinie bezoekerscentrum bestond in januari 2024 bijna zeven jaar. In 2017-2023 hebben inmiddels 56.000 geregistreerde bezoekers uit heel Nederland kennis kunnen maken met de verhalen van de waterlinie in het oosten van de provincie Utrecht. Meer dan 100.000 mensen kwamen langs voor een route of met vragen over wandelen, fietsen, of horeca. De belangstelling groeit voor de gebeurtenissen die aanspreken omdat ze landschap verbinden met mensen, die zonder het te weten geschiedenis schreven. Families uit alle provincies komen naar het centrum om het verborgen verhaal van hun opa of oom te achterhalen en te begrijpen. Scholen uit de wijde omgeving hebben de weg naar het fort en centrum gevonden om hun leerlingen kennis te laten maken met een stukje regionale én nationale geschiedenis, maar ook met natuur, landschap en kunst en cultuur in brede zin.

Ondanks alle waardering en aandacht, ook van de media, is het niet eenvoudig om een culturele activiteit toekomstbestendig te maken. Het beheer van een gebouw, het ontwikkelen en promoten van activiteiten en het betalen van een betaalde medewerker brengt relatief hoge kosten met zich mee, die niet vanzelfsprekend uit de verkoop van tickets kan worden terugverdiend. Samen met experts die waren aangewezen door de provincie Utrecht, Staatsbosbeheer, de Grebbelounge en de Stichting Grebbelinie Bezoekerscentrum is gezocht naar de passende sleutel op een duurzaam centrum.

Met alle adviezen van genoemd team en met hulp van gemeenten en commerciële partners waaronder de Grebbelounge zijn belangrijke stappen genomen die het bezoekerscentrum een steviger basis moeten bieden. Hoewel er voortdurend aan de ontwikkeling wordt gewerkt mag worden verwacht dat alle reguliere diensten naar bezoekers worden voortgezet, groeiend en uitkomend op de visie waar het team van betrokkenen op koerst.

Het Grebbelinie Bezoekerscentrum vormt een fraai ensemble met de Grebbelounge. Een duurzame oplossing wordt onder meer gezocht in die samenwerking.

Tenslotte wordt vanuit het centrum de verbinding versterkt met alle andere delen van de linie, waar het kwaliteitsprogramma Grebbelinie uit het AVP aan de basis heeft gestaan. De relevante doelen uit dit programma die vragen om een vervolg (zoals het organiseren van bijeenkomsten met stakeholders, adviezen bieden op het gebied van cultuurhistorie, het bewaken van de huisstijl in de Grebbelinie en het met de vaste partners versterken van de marketing) zijn zoveel mogelijk meegenomen in de activiteiten van het centrum. In dit plan komen de activiteiten aan bod in het centrum die een directe relatie hebben met de aangevraagde subsidies t.b.v. de exploitatie. In het separate jaarverslag staat het inhoudelijk verslag ten aanzien van de inspanningen om de 'Grebbeliniegemeenten' te ondersteunen via het bezoekerscentrum.

1. Grebbelinie Bezoekerscentrum

De kernactiviteit wordt geduid door de twee bovenstaande woorden: een centrum vormen waar bezoekers worden verwelkomd en samengebracht rond het thema Grebbelinie. Om aan die eerste doelstelling te voldoen is een eerste taak van het management om voorwaarden te scheppen m.b.t. een leerrijke, veilige en inspirerende omgeving waar medewerkers en bezoekers zich thuis voelen, willen verblijven en terugkeren. Eén van de taken bestaat uit het delen van verantwoordelijkheden met deskundige vrijwilligers en partners in en rond het centrum, zodat begeleiding, afstemming, verbinding van activiteiten en verantwoording richting bestuur en subsidieverstrekters tot de hoofdactiviteiten van het management behoren. Ook deze thema's worden in de volgende hoofdstukken beschreven.

2. Vrijwilligers

Het Grebbelinie Bezoekerscentrum had eind 2023 een team van bijna 35 vrijwilligers, dat zijn er 10 meer dan een jaar geleden. Dit is inmiddels voldoende om ziekte en vakantieperiodes bij de vrijwilligers op te vangen. Als maximum wordt voorlopig een aantal van 40 vrijwilligers aangehouden. Gedurende de zeven jaar dat het centrum bestaat was er een steeds licht stijgende lijn in het aantal vrijwilligers, een stijging die alleen in de coronaperiode stagneerde. Thuis blijven en thuiswerken was geen voor de hand liggende match met de meest voorkomende werkzaamheden in het centrum.

Vrijwilligers vervullen een cruciale rol in het verzamelen en doorvertellen van verhalen. Het bezoekerscentrum neemt daarom bij besluiten zoveel mogelijk de belangen mee van deze onmisbare groep mensen.

2.1 Werving en intake vrijwilligers

Het Grebbelinie bezoekerscentrum heeft sinds 2023 een gezond aantal vrijwilligers (35), waardoor de deuren de gewenste 6 dagen per week open kunnen. Om een goed werkend en complementair team te vormen mag van de coördinator worden verwacht dat de vrijwilligers goede voorlichting krijgen tijdens het intakegesprek, waardoor mensen uitzicht krijgen op een interessante vrijwilligersbetrekking die past bij de kwaliteiten van de desbetreffende 'sollicitant'.

Waar nieuwe vrijwilligers zich melden voor een specifieke taak in het centrum, worden bestaande vrijwilligers ingeschakeld om mee te denken en de praktische invulling te geven aan introductie-momenten.

Er wordt nog actief gezocht naar vrijwilligers die bijdragen aan het beheer van het fortterrein. Dat aantal is nog te laag. Tevens wil het centrum via kundige vrijwilligers kennis vergaren en delen m.b.t. de ecologische kwaliteiten van het gebied. Ook voor scholen zou dit een belangrijke nieuwe invalshoek betekenen.

Het Grebbelinie Bezoekerscentrum heeft veel te vragen én te bieden aan vrijwilligers, van administratief werk, tot beheer en onderhoud, onderzoek, baliewerk en gids op het fort. Het centrum staat o.a. ingeschreven bij 'Veens', een uitzendbureau voor vrijwilligers in Veenendaal.

2.2 Scholing vrijwilligers

Een groot deel van de werkzaamheden in het centrum kan 'al doende' worden geleerd, maar om nieuwe vrijwilligers thuis te maken in het ingespeelde team worden afspraken gedeeld en uitgelegd. Dat gebeurt op schriftelijke (digitale) en mondelinge wijze door specialisten in het centrum die zich al langere tijd bezig houden met baliewerkzaamheden, rondleidingen of documentatie.

De coördinator ondersteunt de vrijwilligers, beschrijft protocollen en controleert deze waar nodig. Waar specifieke kennis bij vrijwilligers aanwezig is, bijvoorbeeld op het gebied van techniek, zullen deze specialisten concept-protocollen schrijven.

In de tweede plaats creëert het management een omgeving waar vrijwilligers gemotiveerd zijn en geënthousiasmeerd worden om nieuwe kennis te verwerven. Dat betekent het (laten) inrichten en ontsluiten van een bibliotheek, documentatiecentrum, leestafel en het creëren van een open en luisterende houding naar bezoekers, die een dagelijkse bron zijn van gebiedskennis.

Tenslotte wordt er door het centrum actief contact gemaakt met de wereld buiten expositie, winkel en Fort aan de Buursteeg. Dit levert nieuwe, inspirerende inzichten op van andere forten in andere linies, van musea, instellingen en stichtingen die veelal langer bestaan dan het Grebbelinie Bezoekerscentrum. Vrijwilligers worden uitgenodigd zoveel mogelijk betrokken te zijn bij presentaties, lezingen en overleg met 'derden'. De coördinator zorgt ervoor dat ervaringen worden gedeeld met relevante groepen in het centrum en dat geleerde kennis wordt begrepen en toegepast, bijvoorbeeld bij beheer. Ook Landschap Erfgoed Utrecht speelt hier een ondersteunende rol. In 2023-2024 heeft het LEU een adviserende rol bij het helpen ontwikkelen van een speurtocht.

In het centrum worden vrijwilligersgroepen van andere forten uitgenodigd om kennis en ervaring uit te wisselen. Op de foto is een groep van Fort Honswijk uit de Nieuwe Hollandse Waterlinie op bezoek.

2.3 Nieuwsbrief vrijwilligers

De vrijwilligers werken vrijwel allemaal één of twee dagdelen per week en ontmoeten elkaar als complete groep niet vaak. Om al deze tweetallen en individuele medewerkers te voorzien van actueel nieuws en gezamenlijk te inspireren kennis op te doen, aan activiteiten deel te nemen en inzicht te bieden dat ze deel uitmaken van een groter geheel met een missie, wordt wekelijks een nieuwsbrief geschreven. Hierin worden tevens nieuwe vrijwilligers voorgesteld, de voortgang van projecten gedeeld en vragen voorgelegd. De vrijwilligers leveren input en suggesties voor de nieuwsbrief, de coördinator/manager is verantwoordelijk voor de inhoud.

2.4 Maatschappelijke functie centrum t.a.v. vrijwilligers

Vanuit de omliggende gemeenten komen regelmatig aanvragen via GGZ, UWV en jobcoaches/begeleiders om jongeren een plek te bieden in het Grebbelinie Bezoekerscentrum. Ook wordt het centrum vanuit het speciaal Voortgezet Onderwijs als aantrekkelijke plaats gezien voor stages. Het centrum zet zich sinds 2020 met succes in om deze jonge mensen een passende plek te bieden. Een aantal van hen wist zich zo goed te ontwikkelen dat ze naar een betaalde baan konden solliciteren. Het GBC wil deze maatschappelijke functie ten dienste van het gebied voortzetten.

3. Expositie

Het Grebbelinie Bezoekerscentrum is in 2017 ingericht onder leiding van de provincie Utrecht en Staatsbosbeheer. De provincie maakte de keuze voor de (educatieve) inrichting van de expositie, verdeeld in diverse compartimenten (box-in-box) en voorzien van dynamische exhibits waaronder film, veldtelefoons, loopgraaf met animatie en een grote landschapstafel. Het levert al jaren positieve feedback op van bezoekers, die de aanpak erg waarderen.

Het museale element speelde aanvankelijk een secundaire, ondersteunende rol. Diverse historische verenigingen en stichtingen leverden relevante voorwerpen voor de vitrines. Deze maakten de geschiedenissen van de tweedimensionale tijdlijnen en foto's meer tastbaar. Gaandeweg groeit de museale waarde van de collectie en begint een steeds meer gelijkwaardige plek te krijgen naast de bestaande interactieve elementen.

Het ontvangen van schoolklassen vergt een aantal essentiële vaardigheden van de vrijwilligers. In het centrum is op dat gebied veel expertise aanwezig, die met nieuwe gidsen wordt gedeeld.

Dit geheel aan bezienswaardigheden vraagt om een actieve houding t.o.v. de collectie. Hieronder zullen deze verschillende activiteiten beschreven worden.

Een museale commissie onder leiding van bestuurslid en militair-historicus Rein Bijkerk bespreekt actuele zaken en activiteiten die verband houden met de museale aspecten van het centrum.

De expositie fungeert als een venster naar de linie in de verschillende gemeenten. Daarom zijn een aantal vitrines en panelen toegevoegd met objecten en documenten die iets vertellen over een specifieke gemeente. Door routes en verwijzingen naar andere musea op te nemen in het centrum kan de koppeling naar de gehele linie worden gemaakt. Sinds 2020 wordt actief gezocht naar mogelijkheden om stadsmusea en tentoonstellingen met elkaar te verbinden middels arrangementen.

In 2023 zijn voorbereidingen getroffen om in 2024 te kunnen starten met de eerste arrangementen naar Renswoude, Woudenberg, Leusden, Veenendaal, Scherpenzeel, Amerongen, Elst, Ingen, Lienden, Kesteren, Achterberg en Rhenen.

De expositie is sinds 2017 uitgebreid met diverse vitrines en wissellijsten, die er voor zorgen dat het centrum steeds nieuwe thema's kan aansnijden tegen beperkte kosten.

3.1 technisch beheer en onderhoud

In de expositie spelen diverse apparaten een rol, die interactie en afwisseling mogelijk maken. Het gaat om diverse beamers, luidsprekers, computers, beeldschermen en panelen die onderhoud nodig hebben.

De apparaten zijn onmisbaar bij de exhibits, die de basis vormen van de expositie. Het uitvallen van één apparaat zorgt onmiddellijk voor een mindere beleving van het centrum bij de bezoekers.

De coördinator is verantwoordelijk voor de maatregelen die getroffen moeten worden bij storingen en voorlichting en protocollen om storingen te voorkomen. Deze protocollen hebben doorgaans betrekking op maatregelen die de lange termijn dienen, zoals het laten koelen of stofvrij houden van apparaten. Technische vrijwilligers spelen een belangrijke rol in het opstellen van deze protocollen. De coördinator stemt de maatregelen af met de oorspronkelijke bouwer of installateur.

Draaiboeken, handleidingen en protocollen worden in 2024 aangepast aan de hand van de ervaringen die in de afgelopen 7 jaar zijn opgedaan. Daarmee wil het centrum kwaliteit borgen, storingen voorkomen, dienstverlening verbeteren en waar mogelijk kosten-besparend werken.

De diverse exhibits worden hoog gewaardeerd door de bezoekers. Ze vragen wel om toezicht en onderhoud. Uiteraard levert het beheer kosten op. Door inzet van technische vrijwilligers kan dit enigszins beperkt blijven.

3.2 Collectiebeheer

Bij de oplevering van de expositie in 2017 werd de basis gelegd voor het collectiebeheer van het Grebbelinie Bezoekerscentrum. Van ieder object in de vitrine werd een beschrijving met foto's bewaard in een digitaal bestand, zodat later alle relevante gegevens op het gebied van herkomst, bruikleen(-gever) en achtergrondinformatie terug te vinden zijn.

De uitvoering werd gedaan door verschillende vrijwilligers, die elk een taak op zich nemen, variërend van studie tot administratieve vastlegging. De coördinator speelt een rol bij de intake van nieuwe items. Hierbij wordt gelet op de relatie met de Grebbelinie en het omliggende gebied, het complementaire element en overige zaken als grootte en economische waarde. Met de aanschaf van laptops in 2022 is dit proces versneld en verbeterd. Een collectiebeheerder werkt inmiddels twee jaar aan verdere professionalisering.

Het Grebbelinie Bezoekerscentrum is in eerste instantie geen museum dat geheel uit is op verzamelen. De beperkte bergruimte maakt het ook noodzakelijk dat kritisch wordt gekeken naar nieuwe voorwerpen die worden aangeboden. Er is zo goed als geen depot. Tegelijk is het van grote waarde dat uniformstukken, foto's en overige voorwerpen het verhaal blijven verlevendigen, ondersteunen en versterken. Het maken van deze afweging hoort bij de verantwoordelijkheden van de coördinator/curator. Omdat de collectie nog enigszins beperkt is, is het niet automatisch noodzakelijk dat een zelfde systeem wordt gehanteerd als in een geregistreerd museum. Wel wordt al gesproken met musea in de omgeving over de wijze waarop het beheer in digitale zin kan worden verbeterd, gezien de groeiende collectie.

Het bezoekerscentrum staat open voor het in bruikleen geven van documenten en objecten aan relevante musea lang de linie.

Tenslotte is het van groot belang dat de in bruikleen gekregen objecten verzekerd zijn en dat de uniformen en andere materialen zo goed mogelijk geconserveerd worden. Met het oog op diefstal en beschadiging moeten de vitrines afgesloten kunnen worden en afgesloten zijn, behalve bij onderhoud van de vitrines. Voor medewerkers moet het systeem van sleutels, camerabewaking en opbergplaatsen helder zijn, voor ongenode gasten een hindernis. De coördinator/curator neemt dit aspect samen met de collectiebeheerder mee in het beheer van de collectie.

De expositie heeft door giften en bruikleen waardevolle objecten ontvangen die het verhaal persoonlijk maken en een gezicht geven.

3.3 Documentatieruimte

Omdat het bezoekerscentrum een educatieve functie heeft naar de medewerkers én de bezoekers is een documentatieruimte ingericht. Hier worden documenten, foto's en voorwerpen bewaard met beschrijvingen.

De coördinator/curator is met de collectiebeheerder verantwoordelijk voor de opzet van het geheel van informatie dat een waardevolle bron kan zijn voor onderzoekers. De uitvoering wordt verzorgd door vrijwilligers die elk een eigen aandachtsgebied hebben, zoals de bibliotheek, of de documentatiekast. Voor bezoekers is een leestafel ingericht met historische tijdschriften en folders/brochures. Hierdoor is er dagelijks aandacht voor de historische verenigingen langs de linie.

De ruimte is aangevuld met een beeldscherm waarop fragmenten uit de mobilisatie worden getoond. Regelmatig schuiven hier bezoekers aan met verhalen van een familielid die in de Grebbelinie gevochten heeft. Daarmee is de documentatieruimte een uiterst belangrijke plek geworden in het centrum waar verhalen worden verteld én vastgelegd. Inmiddels is een vrijwilliger aangesteld als onderzoeker voor families.

In de komende periode zal met andere stichtingen worden geïnventariseerd hoe we deze verhalen kunnen koppelen aan plaatsen in de linie. Bijvoorbeeld door documenten -na afstemming met de bruikleengevers- te delen met andere infocentra in de linie.

Een vrijwilligster in het niet-publieke deel van het centrum. Hier worden archiefstukken bewaard en is een bibliotheek voor de vrijwilligers ingericht.

3.4 Wisselexposities

In het centrum wordt jaarlijks een wisselend thema gekozen dat centraal staat in de expositie, in aanvulling en als ondersteuning van de vaste expositie. Hierbij wordt onder meer gebruik gemaakt van informatiepanelen in de stijl van de vaste tentoonstelling, maar dan binnen een speciaal thema. Na thema's als mobilisatie (2019), helden in de Grebbelinie (2020), 75 jaar vrijheid (2021-2022), kazematten (2023) komt in 2024 o.a. de rol van de Grebbelinie in 1794 aan de orde. Dit wordt gedaan in samenspraak met de Zuiderwaterlinie en de Oude Hollandse Waterlinie.

Daarnaast is er jaarlijks een wisselexpositie gewijd aan één specifieke gemeente in de linie. Na Renswoude (2021), Rhenen (2022) en Veenendaal (2023) wordt in 2024 extra aandacht besteed aan de Grebbelinie in de gemeente Leusden 1939-1945.

Voor genoemde expositie wordt niet alleen gebruik gemaakt van wissellijsten in de vaste expositie, maar is een speciale wisselexpositieruimte in gebruik genomen. Deze ruimte kwam destijds vrij doordat corona de voormalige functie van vergaderruimte toen onmogelijk maakte. Het is de bedoeling om deze ruimte in de nabije toekomst verder in te richten als hoogwaardige expositieruimte in de stijl van de eerste verdieping.

De wisselexpositie biedt het centrum nieuwe verhalen en vormen een fraaie en passende uitnodiging om de linie steeds uit ander perspectief te bekijken. Voorts is deze nieuwe ruimte van groot belang gebleken voor de nieuws waarde van het centrum: talloze artikelen en video's van plaatselijke, regionale en landelijke media pakten de initiatieven op en gingen deel uitmaken van het media-netwerk van het centrum. We zetten dit succesvolle initiatief de komende periode door, als zeldzaam positief gevolg van de maatregelen rond corona.

Voor het komende jaar 2024 staan drie thema's op stapel: Leusden in de mobilisatieperiode 1939-1940, de Grebbelinie in 1794 en archeologie in de Grebbelinie.

De wisselexpositie biedt ruimte voor nieuwe verhalen, zoals getoonde expositie over een militair in krijgsgevangenschap.

3.5 lezingen

Het centrum biedt plek voor groepen van 15-35 personen om een lezing te bezoeken. Op dit moment is geen grotere ruimte beschikbaar. Dat betekent dat het centrum bezoekers moest teleurstellen bij veel belangstelling en ook dat de verdien capaciteit van een dergelijke avond gering was. Deze avonden werden tot dusver vooral gezien als dienst naar donateurs en vrienden van het centrum.

In 2024 wordt gestart met lezingen bij de Grebbelounge, waardoor meer mensen de lezingen kunnen volgen. Er zullen minimaal 4 lezingen worden gehouden, waarbij inwoners van de omliggende gemeenten worden uitgenodigd via de kranten en social media.

Het centrum biedt drie soorten lezingen/sprekers:

- Sprekers die het publiek vertellen over perioden of thema's die een directe relatie hebben met de Grebbelinie.
- Sprekers die uitgenodigd worden in een themajaar of passend bij de wisselexpositie.
- Sprekers met een verhaal uit het gebied die een ruimte zoeken om dit te kunnen delen.

Auteur Ronald Polak vertelde over zijn boek 'Afgemarcheerd'. Zo maken bezoekers van het centrum kennis met verhalen uit de gehele Grebbelinie, in dit geval Leusden.

4. Entree/linie VVV

De entreeruimte is het visitekaartje van het museale deel van het centrum. Dagelijks is hier minimaal één vrijwilliger aanwezig die bezoekers of passanten te woord staat met betrekking tot routes, tickets en adviezen om de linie te verkennen. Er worden boeken verkocht rond het thema, Grebbelinie, waterlinies, verdedigingswerken, mobilisatie en mei 1940.

Met het RBT zijn afspraken gemaakt m.b.t. het delen en verspreiden van brochures en folders. Het centrum geldt al vanaf de start in 2017 als 'VVV' van de Grebbelinie en speelt daarin een steeds belangrijker rol, met het groeien van het aantal contacten met hotels, campings en vakantieparken langs de linie. Dit betreft een dienst die veel bijdraagt aan het gebied, maar geen directe opbrengst genereert. Wel kunnen hier de subsidies van veel Grebbeliniegemeenten worden genoemd.

Voor deze gemeenten is het van belang dat het bezoekerscentrum verwijst naar locaties en activiteiten in het gehele gebied. Daarvoor zijn en worden afspraken gemaakt met cultuurhuizen, musea en tentoonstellingen langs de linie, evenals met historische verenigingen en stichtingen.

De hele organisatie van het centrum is ingericht om dienst te doen als startpunt voor de Grebbelinie. Daarvoor worden in 2024-2025 nieuwe routes ontwikkeld en wordt gestart met de verhuur van elektrische fietsen zodat de bezoekers worden uitgenodigd om het gebied in te trekken. Gemeenten die hier vanwege hun geografische ligging direct van profiteren zijn: Renswoude, Rhenen, Ede, Veenendaal, Woudenberg, Utrechtse Heuvelrug, Scherpenzeel en Leusden.

De winkel en balie is slechts enkele stappen van het fort. Rechtsachter staat de deur open naar de wisselexpositie. Middenachter is de balie zichtbaar.

4.1 Balie

De balie en de winkel worden door vrijwilligers beheerd. De coördinator bespreekt protocollen waar het gaat om de transacties, kortingen, bestellingen e.d. De vrijwilligers zorgen geheel voor de uitvoering. Reserveringen worden hier telefonisch en per mail opgenomen en arrangementen worden doorgegeven aan de Grebbelounge. De baliemedewerkers spelen een belangrijke rol in het informeren van de bezoekers, die advies vragen op het gebied van cultuur en recreatie.

Speurtochten, rondleidingen en het zogenaamde 'Soldatenpad' op het Fort aan de Buursteeg zelf beginnen aan de balie. Afgezien van de betaling, worden adviezen gegeven en uitleg gegeven over de activiteit. Ook worden tassen met speelmateriaal verhuurd, waarmee gezelschappen op het fortterrein kunnen spelen.

De balieruimte voorziet in enige opslag van materiaal dat nodig is voor administratie en bestellingen. Vrijwilligers kunnen hier elkaar ontmoeten en overleggen over activiteiten, zoals rondleidingen, die ook bij de balie starten. Het is voor vrijwilligers en bezoekers een publieke huiskamer van het centrum.

De baliemedewerkers doen op deze werkplek alles rond in- en verkoop. De coördinator heeft hier een ondersteunende en/of adviserende rol. Nieuwe activiteiten aan de balie worden in samenspraak met de vrijwilligers voorzien van een protocol dat met alle baliemedewerkers wordt gedeeld.

4.2 Winkel

De winkel wordt beheerd en ingericht door een vast team vrijwilligers, die nieuwe initiatieven afstemmen met de coördinator. Waar aanvankelijk algemene artikelen te koop werden aangeboden, die we in ieder bezoekerscentrum tegenkomen, is het aanbod vanaf 2020 specifiek op de Grebbelinie gericht. Het aantal boeken over linies en het omliggende gebied is sterk vergroot, evenals het aantal fiets- en wandelgidsen.

Door goede afstemming met de vrijwilligers en met adviezen vanuit de provincie Utrecht is de omzet in vergelijking met het aantal bezoekers gestegen en komen steeds vaker mensen speciaal voor de winkel naar het centrum. Slecht lopende of voor bezoekers en centrum niet-relevante producten zijn tegen korting verkocht en worden niet bijbesteld.

In de komende periode wordt onderzocht of nieuwe boeken rond het thema van de wissel-exposities en de vaste tentoonstelling kunnen worden aangeboden. De omzet van de winkel is in de afgelopen vier jaar gegroeid van € 9.000,- naar € 13.000,-

5. Fort aan de Buursteeg

Het Grebbelinie bezoekerscentrum is gelegen in het Fort aan de Buursteeg. Vanaf 2020 is veel meer dan daarvoor gebruik gemaakt van deze omstandigheid. Waar het fort aanvankelijk een rol speelde als aantrekkelijk decor, speelt het omliggende landschap tegenwoordig een belangrijke factor in het aanbod aan de bezoekers. Daardoor biedt het centrum een veel meer gevarieerde en complete beleving, hetgeen zichtbaar en hoorbaar werd in de reacties aan de balie en social media.

Een wens is het inrichten van een kanonemplacement van het tijdvak 1786-1815, waardoor het fort aan uitstraling wint. Een tweede wens is het verwerven van een kanon op het noordelijk bastion. Daardoor zullen de aarden wallen meer betekenis krijgen voor het publiek. Hiervoor zal eerst de nodige kennis en vervolgens middelen worden gezocht. Dit kan een replica-kanon zijn.

De wandelpaden op het fort krijgen het hele jaar door aandacht van de vrijwilligers van het bezoekerscentrum. Sinds het originele pad is verbeterd met betongranulaat in 2021 blijkt minder onderhoud nodig. Het pad is van goede kwaliteit en blijft met enige aandacht goed bewandelbaar. De paden zijn bovendien bol aangelegd, waardoor water niet meer blijft staan en het fort 4 seizoenen per jaar aantrekkelijk is geworden voor wandelaars. Jaarlijks wandelen circa 25.000-35.000 mensen over de aarden wallen van het fort.

Het oorspronkelijke pad (linksonder) was in 2020 vrijwel verdwenen. Een eenvoudig pad van het materiaal dat op het zuidelijk deel is gebruikt heeft de wandelwaarde weer hersteld, om het jaar rond wandelaars te kunnen ontvangen en rondleidingen te geven.

5.1 Rondleidingen

Via het contactformulier van de website kunnen groepen zich opgeven voor een begeleide rondwandeling over het fort. Het centrum telt momenteel circa 7 actieve gidsen die de bezoekers veel kunnen vertellen over de geschiedenis, terwijl ze de diverse bezienswaardigheden bezoeken.

Nieuwe gidsen lopen enige tijd mee met een ervaren gids, tot ze zelfstandig hun verhaal kunnen doen. Regelmatig stromen gastheren/vrouwen uit de expositie naar verloop van tijd door naar de gidsengroep. De coördinator faciliteert de gidsen en begeleidt ze. Er wordt illustratiemateriaal verstrekt om tijdens de wandeling aan deelnemers te tonen. Kennis en ervaringen worden gedeeld. Om ook van andere centra te leren worden van tijd tot tijd excursies voor de vrijwilligers georganiseerd naar musea, tentoonstellingen en cultuurhuizen.

Het Fort aan de Buursteeg leent zich uitstekend voor rondleidingen. Hier staan vertegenwoordigers van de provincie Utrecht en Staatsbosbeheer rond een toegankelijk gemaakte Duitse bunker.

5.2 Startpunt wandelen

Het Fort aan de Buursteeg biedt bezoekers sinds 2020 een aantrekkelijke wandeling langs de grachten, oude aarden wallen, bunkers en kazematten. Er is een wandelkaart ontwikkeld en vormgegeven die inmiddels door 6000 mensen werd gebruikt als leidraad voor een wandeling. In 2024 zal deze kaart worden herdrukt in diverse talen: Nederlands, Engels, Duits, Frans en Spaans.

Andere wandelingen die starten in het fort zijn onder meer klompenpad 'het Jufferpad', waarvan de brochure in de winkel verkrijgbaar is. Voorts de boswachterswandeling, uitgegeven door Staatsbosbeheer en een wandeling naar (kasteel) Renswoude. De medewerkers adviseren en informeren de bezoekers over de mogelijkheden, ook in andere gemeenten.

Het Grebbelinie Bezoekerscentrum wordt veel aangedaan als routepunt tijdens lange afstand wandelingen, zoals het Utrechtpad, het Grebbeliniepad en het Pad van de Vrijheid dat start in Wageningen. De bijbehorende gidsen liggen in de winkel. Deze centrale locatie in de Grebbelinie maakt het centrum ook een ideale plek om meningen, suggesties en initiatieven over wandelen in de Grebbelinie uit te wisselen.

In het oorspronkelijke spoor van het kwaliteitsprogramma Grebbelinie van de provincie Utrecht zijn overeenkomstige doelen te vinden, waaronder de organisatie van de jaarlijkse Grebbelinie-Valleitocht en de markering van het Grebbeliniepad. Voorts de aansluiting bij het Utrechtse wandelnetwerk.

Vanuit het Grebbelinie bezoekerscentrum kunnen fraaie wandeltochten worden gemaakt. Getoond paneel werd in 2020 geplaatst langs het Klompenpad. Het centrum speelt in de komende periode een belangrijke rol in het borgen van een eenduidige en herkenbare inrichting in 'Grebbelinie-huisstijl'.

5.3 Startpunt fietsen

Het bezoekerscentrum ligt op een buitengewoon aantrekkelijke locatie voor fietsers. Tal van routes voeren langs het centrum. Dankzij de balie op de begane grond komen veel toevallige passanten in aanraking met het museale deel en besluiten ter plaatse een bezoek te brengen. Met name in voorjaar, zomer en najaar is dit een belangrijke bron van bezoekers/inkomsten. Qua aantallen overstijgt dit het aantal wandelaars heel significant. Een speciale fietsfolder met fietsknooppunten is samen met het RBT ontwikkeld en wordt aan bezoekers van het centrum meegegeven. Vanuit de winkel worden een tweetal fietsgidsen verkocht, de routes Grebbelinie midden en Zuid.

In 2024 worden oplaadpunten voor fietsen geïnstalleerd. Gezien het groeiende aantal elektrische fietsen betekent dat niet alleen een dienst, maar ook een punt op de digitale kaart op websites waar laadpalen staan ingetekend. Staatsbosbeheer heeft toestemming gegeven voor deze aanpassingen aan het gebouw. De gasten van de Grebbelounge kunnen ook profiteren van deze punten.

Als tweede actiepunt staan nieuwe arrangementen voor fietsers op het programma. In 2023 zijn er drie voorbereid (Woudenberg, Scherpenzeel, Leusden), dit zal in 2024 worden uitgebreid naar Renswoude, Veenendaal en Rhenen. Ook zijn routes naar de kazernes in Ede en de Ginkelse Heide in voorbereiding. In overleg met de Grebbelounge willen we de bezoekers van het gebied mooie routes en achtergrondinformatie bieden, ook om herhaalbezoek te stimuleren. Als museaal deel van het centrum denken we dat we daarmee onderscheidend werken.

Tenslotte wil het centrum als uitvalsbasis dienen voor fietstochten naar andere stichtingen waar afspraken mee zijn gemaakt, zoals de Stichting Grebbelinie in het Vizier in Woudenberg. Soortgelijke afspraken wil het centrum graag maken met o.a. Stadmuseum Veenendaal, Stadmuseum Rhenen, Platform militaire Historie Ede, de historische Vereniging Oud Renswoude en ondernemers langs de linie. Hierbij kunnen combinaties worden gemaakt met de expositie en/of de Grebbelounge.

Een groot deel van het jaar wordt het bezoekerscentrum bezocht door fietsers, veelal toevallige passanten, die van de fiets stappen en de expositie en het fort bezoeken.

5.4 Startpunt varen, een arrangement

Hoewel de eerste druk van de recreatieve folder was gesierd met een prachtige foto van varende mensen in de linie, speelt het Grebbelinie bezoekerscentrum tot dusver een beperkte rol waar het gaat om varen in de linie. Gezien de serie fraaie zomers en de nabije ligging van kanovlonders én het aanbod van diverse outdoorondernemers, zien we hier nieuwe (verdien)mogelijkheden, met name voor groepen. Het centrum met parkeerplaats en balie vormt een ideaal startpunt voor een arrangement waarbij wandelen, fietsen en varen wordt gecombineerd.

Actiepunten voor de komende periode zijn het onderzoeken van de mogelijkheden, de inventarisatie van voorwaarden, het maken van een route en het starten van een pilot. We benutten hierbij de ervaring die door Sport Totaal is opgedaan. Men hen onderzoeken we een toekomstig waterarrangement, dat zou kunnen bestaan uit:

- Een gps-tocht naar het Werk aan de Roode Haan in de Grebbelinie. Dit kan in de toekomst wellicht ook een tocht met een militaire vrachtwagen worden als keuzemogelijkheid.
- Een kanotocht naar het Werk bij Lambalgen of een langere tocht naar de Brinkkanterweg. (beiden Woudenberg en in beide gevallen bij een outdoorondernemer)
- Optioneel bezoek aan het Educatief Centrum Woudenberg
- Fietstocht met routekaart naar het centrum.
- Dit kan gecombineerd worden met de expositie, of een BBQ bij de Grebbelounge.

Varen langs de Grebbelinie biedt mogelijk nieuwe perspectieven voor de bezoekers én het centrum.

5.5 Re-enactment

Al enige jaren is er een groeiende belangstelling van vrijwilligers uit Nederland en buitenland die zich bezighouden met levende geschiedenis. Het Fort aan de Buursteeg vormt een aantrekkelijke locatie en er zijn goede afspraken gemaakt met de gemeente Renswoude over het verblijf van de 'troepen' en de aard en voorwaarden rond historische evenementen.

Het merendeel van de activiteiten uit het recente verleden sinds 2017 hoorde tot 'oefeningen', waarbij een beperkt aantal acteurs aanwezig is. Ze vormden meermalen een fraai decor in het fort. Enkele malen per jaar kan gehéle fort als decor voor levende geschiedenis fungeren en via re-enactment inkomsten genereren voor het bezoekerscentrum. Voor 2024 worden minimaal vier kleine evenementen georganiseerd in samenspraak met de betrokken living-history groepen.

De activiteiten en vergunningen worden bovendien met de Grebbelounge afgestemd. In samenspraak met de coördinator wordt het programma samengesteld. Omwonenden worden ingelicht en/of uitgenodigd. Uiteraard is er afstemming met de gemeente Renswoude.

Living history brengt het fort op een passende manier tot leven.

5.6 Outdoor vanuit het museale deel van het Grebbelinie bezoekerscentrum

Nog vóór het Grebbelinie bezoekerscentrum was gebouwd bestonden er op het Fort aan de Buursteeg al afspraken met Outline Travel, een outdoorondernemer uit Veenendaal. Vanuit cultuurhistorie én het kwaliteitsprogramma Grebbelinie bestond de wens om historie en sportieve buiten-activiteiten aan elkaar te koppelen.

Na de opening van het centrum werd vooral de redoute, een afgeschermd deel van het fort, gebruikt voor outdoor-activiteiten. Van de inkomsten (bedrag per deelnemer) konden gereedschappen e.d. worden betaald waarmee vrijwilligers een bijdrage leveren aan het onderhouden van het fort. Nu plannen bestaan en zelfs via de Grebbelounge contracten zijn getekend met een andere bekende outdoorondernemer uit Veenendaal (Sport Totaal) lijkt het erop dat de verdienmogelijkheden via Outdoor zullen vergroten, ook vanwege voorgenomen en samen opgezette arrangementen.

Vanuit de verbindende gedachte en de rol in de gehele Grebbelinie bestaat vanuit het centrum in ieder geval de duidelijke wens om -op welke manier ook- alle outdoorondernemers met een positieve houding t.o.v. de Grebbelinie te ondersteunen, te verbinden en arrangementen aan te gaan.

De frequentie, vorm en inhoud is nog bron van gesprek. Naast het argumenten van een goede bestaande relatie met meerdere ondernemers in diverse gemeenten en de verbindende centrale rol -ook qua marketing- is er de wens om outdoor vanuit het Grebbelinie bezoekerscentrum meerwaarde mee te geven door op een speelse manier educatieve elementen mee te nemen in de activiteiten.

Vanuit de cultuurhistorische gedachte zou bergruimte voor huurfietsen waardevol zijn om het aanbod vanuit het centrum te vergroten (rondleidingen op de fiets met een gids). Noodgedwongen is uiteindelijk gekozen voor containers die legergroen zijn geschilderd en het plaatsen van elektrische fietsen in de winkelruimte. De containers zijn inmiddels deels omgeven door meidoornhagen, die goed passen in het linielandschap.

Voor outdoor vanuit het fort bestaat steeds meer belangstelling, mede vanwege de mooie routes, die vanuit het centrum kunnen worden gevolgd.

5.7 Beheer terrein

Als eigenaar en beheerder is Staatsbosbeheer verantwoordelijk voor het reguliere beheer, het maaien van het terreplein en de wallen. Hierbij wordt verschillend omgegaan met de meer recreatieve/cultuurhistorische noordelijke zijde en de groene/natuurlijke zuidelijke kant van het fort.

De aandacht van de beheerder gaat tevens uit naar de problematiek rond de processierups en klein onderhoud aan (fiets)hekken en bewegwijzing. Hierbij speelt het bezoekerscentrum een rol als coördinatiepunt.

De vrijwilligers van het centrum dragen op een actieve manier bij aan het klein onderhoud van het fort. Wandelpaden begaanbaar houden, eenvoudig snoeiwerk, verwijderen opslag bij kazematten, opruimen van zwerfafval zijn de gangbare werkzaamheden van de vrijwilligers. Met betrekking tot materiaal (prullenpakkers, handschoenen, afvalzakken) is het centrum aangemeld bij de 'Schone helden', een initiatief van de gemeente Ede. De vrijwilligers passeren namelijk de gemeentegrens een aantal malen: zowel de paden op weg naar de grote parkeerplaats in Ede, als de fietstunnel tussen Veenendaal en Renswoude worden meegenomen. Ook is het centrum aangemeld als steunpunt voor 'Nederland schoon', georganiseerd via de Utrechtse Heuvelrug.

Actiepunt vormt de zoektocht naar uitbreiding van het aantal vrijwilligers dat zich bezig houdt met het beheer van het fort. Door omstandigheden is deze groep nog klein. In 2024-2025 wordt een vervolg gegeven aan het inventariseren en determineren van de vogels, vlinders, landdieren en planten op het fort. Dit heeft educatieve waarde en kan invloed hebben op het beheer.

Het fort heeft ook ecologische waarde. Met deskundige vrijwilligers wil het centrum de planten en dieren in kaart brengen. Op de foto: bont zandoogje. Deze soort komt algemeen voor en is momenteel niet bedreigd.

6. Ontwikkeling

In de voorgaande thema's is een aantal malen genoemd dat er nog diverse onbenutte of beperkt benutte verdienmogelijkheden liggen. (3.5 lezingen, 5.4 Arrangement varen, 5.5 re-enactment, 5.6 Outdoor) In genoemde gevallen moeten er nog nadere voorzieningen of voorbereidingen worden getroffen om deze kansrijk te maken. Het GBC is zich ervan bewust dat van sommige activiteiten, zoals re-enactment geen directe verdien capaciteit valt te verwachten. In indirecte zin (marketing, promotie van het fort) speelt het wel een rol.

De provincie Utrecht heeft het zuidelijk deel veel aantrekkelijker gemaakt voor een bezoek. De vrijwilligers van het bezoekerscentrum controleren de route, doen snoeiwerk en houden toezicht.

Het volgende hoofdstuk richt zich op de ontwikkelingen in het recente verleden die verklaren waarom in de begroting in de loop der jaren een stijgende lijn wordt verwacht.

De centrale ligging van het fort draagt bij aan de kansen op een duurzame ontwikkeling. De nabijheid van Station Veenendaal-De Klomp zou via de NS meer kunnen worden benut.

6.1. Recreatieve waardering en cultuurhistorische waarde van het Fort aan de Buursteeg

Mede dankzij een succesvol verlopen project van de provincie Utrecht is het zuidelijk deel van het Fort aan de Buursteeg veel interessanter, toegankelijker en zichtbaarder geworden voor bezoekers van het centrum. Met een wandelkaart van het centrum (zie 5.2) ontdekt de bezoeker een grote en toegankelijke Duitse bunker, informatiepanelen, picknickmogelijkheden, rustbankjes, bijzondere kochbunkers en een loopgraaf met een goed geconserveerde Nederlandse kazemat. De wandelpaden op het zuidelijk deel zijn prima aangelegd en worden door Staatsbosbeheer goed bewandelbaar gehouden door waar nodig te maaien naast de paden.

Het noordelijk deel is mede dankzij het netwerk van diverse stichtingen verfraaid met loopgraven, een onderkomen voor pantserafweergeschut en diverse restanten van kazematten. Door dit te koppelen aan de expositie (3 en 5.2) is het aanbod aanmerkelijk vergroot. We merken dit door de grotere aantrekkingskracht naar bezoekers van campings en huisjesparken in de omgeving, door een groeiende groep bezoekers die er een relatief lange autotocht voor over hebben en veel positieve reacties aan de balie.

Dankzij de versterking van de cultuurhistorische waarden is het fort fotogenieker geworden, hetgeen belangrijk is op alle plaatsen waar het fort zich op afstand moet verkopen: websites, flyers, Instagram, Facebook, enz. Voorts is het herkenbaarder als fort, interessanter voor scholen, re-enactment en een steeds spannender locatie voor gezinnen met kinderen.

De loopgraaf die de provincie Utrecht liet aanleggen is sinds 2020 een geliefde plek voor rondleiders met groep en individuele wandelaars.

6.2 Verbeterde infrastructuur

In de periode 2017-2019 heeft het gebied rond het Fort aan de Buursteeg en het centrum een ongekende gedaantewisseling ondergaan. Het centrum was in 2017 vanaf Station de Klomp niet op een veilige manier bereikbaar, fietsers reden op de rijbaan en wandelaars liepen in de berm van een zeer drukke provinciale weg. Vanuit Veenendaal was tevens sprake van een onveilige route. Het spoor betekende een hindernis van formaat voor gidsen die met een groep beide fortheften wilden bezoeken. Fietsroutes of wandelroutes naar het centrum en fort waren vanuit Veenendaal en Ede vrijwel niet mogelijk. Schoolklassen konden niet veilig op de fiets naar het fort komen.

In de tweede fase tot en met 2019 werd het gebied grondig aangepakt: wandel- en fietspaden werden aangelegd, de provinciale weg verdween gedeeltelijk en het resterende deel kreeg een andere bestemming/functie. De omgeving werd lange tijd het terrein van vrachtwagens, kranen, omleidingen, afzettingen en zelfs afsluitingen. Automobilisten konden het fort niet vinden, de aanrijroute wijzigde voortdurend. Bussen konden het fort tijdelijk niet of moeilijk bereiken, het uitzicht vanuit het fort werd gedomineerd door grote bergen zand en de bouw van de spoor-tunnel(s). Restaurant, fort en expositie bevonden zich in de ogen van bezoekers in een onaantrekkelijke bouwput.

Vanaf 2020 ziet de wereld rond het centrum er geheel anders uit: er zijn prima fietsverbindingen met Veenendaal, Ede en Renswoude. De bewegwijzering is afgerond, de fiets- en wandeltunnels zijn klaar, het gebied is veel groener en rustiger geworden: een schitterend recreatiegebied met een historisch verhaal is het resultaat. Gidsen kunnen nu moeiteloos het gehele fort laten zien, wandelroutes zijn veilig, scholen kunnen op de fiets naar het fort.

De infrastructuur is in 2022 verder verbeterd door bewegwijzering bij het fort en parkeerplaats te laten plaatsen en in 2023 is de route van de grote parkeerplaats aangegeven met borden. Ook het parkeren is beter gereguleerd. Het zandpad is enigszins verhard met steenslag en wordt al enige tijd onderhouden door vrijwilligers.

De TOP-parkeerplaats met informatiezuil is één van de voorbeelden van de verbeterde infrastructuur.

6.3 Focus op cultuurhistorie, recreatie en natuur

Het Grebbelinie bezoekerscentrum heeft gedurende de eerste periode (2017-2019) veel ervaring opgedaan, met partners, verdienmodellen en vooral bezoekers. Door meer dan drie jaar contact met duizenden dagjesmensen, toeristen, passanten en ondernemers in het centrum is veel duidelijk(er) geworden waarom mensen het centrum bezoeken.

Er zijn diverse commerciële routes bewandeld en strategieën gevolgd die elders in het land mogelijk wel succesvol waren geweest. Wat duidelijk is geworden, is dat de hoofdgedachte van de provincie Utrecht om op een centrale en aantrekkelijke locatie het verhaal van de Grebbelinie te vertellen is aangeslagen. Die basis is goed en in de laatste jaren nog verbeterd (6.1, 6.2).

De vele gesprekken met bezoekers hebben tevens inzicht geboden welke factoren beïnvloed kunnen worden door acties in het centrum. Eén daarvan is het maken van een duidelijke keuze waar de focus op gericht is. Uit vrijwel alle reacties van bezoekers én medewerkers blijkt dat cultuurhistorie, recreatie en natuur de drie publiekstrekkingen zijn. Vanuit het oogpunt van media-aandacht, expositie en statuten is cultuurhistorie daarvan leidend. Vanaf juni 2020 is dit doorgevoerd in alle activiteiten, uitingen, winkelaanbod en plannen.

Het enige punt waar bezoekers het centrum nog wat lager waarderen is de grootte van het museale gedeelte: dat beoordelen ze als relatief klein. Door het fort als museale buitenruimte te benoemen is een belangrijk deel van dit ‘bezwaar’ al weggepoetst. Vanwege het behoud van de ruimte op de begane grond is er nu wel gelegenheid voor wisselexposities in de voormalige vergaderruimte.

De focus op o.a. natuur zorgt voor een steeds wisselend landschap dat herhaalbezoek stimuleert. Getoonde vliegenzwam laat zich maar een beperkte periode zien.

6.4 Groeimogelijkheden PR & marketing

In de vorige paragraaf werd het belang van focus al genoemd. Dit heeft onmiddellijk effect op de mate waarop het centrum interessant is voor (o.a. social) media. De bezoeker wil een scherp beeld hebben van de locatie die hij bezoekt: wat is er, waar staat het voor, wat kan ik er en wanneer? Door een duidelijke keuze te maken in 2020 is het centrum veel aantrekkelijker geworden: persoonlijke en inhoudelijke verhalen gekoppeld aan locaties en routes die beginnen bij het centrum.

De hoeveelheid aan ‘free publicity’ werd aanmerkelijk groter, berichten op social media werden veel meer gelezen en gedeeld, regionale en landelijke kranten, RTV Utrecht en radiostations deden verslag, maakten podcasts en voerden interviews. Defensie besteedde meermalen aandacht aan het centrum en historische verenigingen maakten contact op afstand en lieten videoproducties maken, die begonnen bij het centrum.

Vanwege de fraaie omgeving en de opgeknaptte kazematten hebben ook ondernemers en kunstenaars het fort gevonden. Ze laten fotoreportages maken in de loopgraven en het centrum zelf om kledinglijnen en andere producten te promoten.

Het centrum maakt meer dan voorheen gebruik van het netwerk aan journalisten rond het fort en het thema waar het centrum zich op richt. Deze kunnen zich goed vinden in de ingeslagen route, omdat ze behoefte hebben aan inhoudelijke verhalen die de relatie met de regio duiden.

Daarnaast speelt het RBT een rol als promotor van de Grebbelinie en het centrum. Momenteel maakt het centrum gebruik van de diensten waarbij folders en brochures worden verspreid in de omgeving. Bovendien biedt het RBT de kans om berichten en activiteiten te plaatsen in nieuwsbrieven. Dit laatste heeft nog (extra) aandacht. Dat geldt ook voor de mogelijkheden die het partnerschap met de SLO biedt. Inmiddels is de samenwerking met de SLO geoptimaliseerd. Het benutten van deze kansen met het RBT vormt nog een actiepoint en een groeimogelijkheid voor de komende periode.

Een actiepoint dat in 2022 is uitgevoerd is de vernieuwing van de website, die veel gebruiksvriendelijker is en beter aansluit bij de huidige uitstraling en betekenis van het centrum. In 2024-2025 zal de website verder worden gevuld met arrangementen en activiteiten.

RTV Utrecht in de wisselexpositie van het Grebbelinie Bezoekerscentrum in 2019.

6.5 Grotere synergie met de Grebbelounge

De meer op cultuurhistorie, recreatie en natuur gerichte koers heeft positieve invloed op de manier waarop de Stichting Grebbelinie bezoekerscentrum en de Grebbelounge elkaars kwaliteiten erkennen en benutten. Zowel management als medewerkers/vrijwilligers ervaren dit als positief, want hierdoor worden gezamenlijke arrangementen mogelijk, vergroten de verdienmogelijkheden, kunnen bepaalde kosten (marketing bijvoorbeeld) worden gedeeld en wordt de kwaliteit naar de bezoeker verhoogd, omdat beide organisaties hun eigen specialiteit beoefenen. De uitkomst wordt groter dan de som der delen. Sinds 2021 werken Grebbelounge en GBC samen aan gezamenlijke arrangementen en het officemanagement.

Maar ook los van die uitkomsten is de opbrengst dagelijks zichtbaar in een verbeterde communicatie en sfeer van verbondenheid. De belangrijke informele contacten tussen restaurantpersoneel en medewerkers van het museale deel worden positief beïnvloed door het feit dat beide groepen (grotendeels) op de zelfde etage werken en elkaar dagelijks ontmoeten. Het bezoekerscentrum is blij dat deze synergie is behouden door de keuzes die in 2021 zijn gemaakt.

Vanaf het terras van de Grebbelounge heeft men prachtig uitzicht over de aarden wallen van het Fort aan de Buursteeg. Op de achtergrond is een kamp met re-enactors zichtbaar.

6.6 Versterkte band met stichtingen en verenigingen langs de linie

Er is vanaf 2020 een duidelijk zichtbare beweging zichtbaar in de relatie van het centrum en historische verenigingen langs de linie.

Met 10 stichtingen zijn gesprekken begonnen over samenwerkingsvormen. Dit past uitstekend in de doelstelling van het centrum om een verbindende functie te vervullen, maar zorgt tegelijk voor veel kansen op het gebied van kostenbesparing (bijvoorbeeld adverteren op elkaars website en donateursblad), PR & marketing (het netwerk/verspreidingsgebied wordt aanmerkelijk vergroot), activiteiten worden over en weer meegenomen waarbij de belangen van de diverse stichtingen en centra worden gerespecteerd.

Evenementen krijgen kansen op een groter publiek, centra delen kennis op het gebied van onderhoud, beheer en management. In 2024 wordt gestart met bijeenkomsten van de stichtingen die in en om de Grebbelinie actief zijn, waaronder de Stichting Grebbelinie, het Grebbelinie Bezoekerscentrum, de historische vereniging Rhenen, Stichting de Greb, Grebbelinie in het Vizier, de Oorlogsgravenstichting, Stichting Slag om de Grebbeberg en de Stichting Gedachteniskerk in Rhenen. Ook andere stichtingen kunnen aansluiten, zoals het Platform Militaire Historie Ede.

6.7 Breder educatief aanbod scholen

Eerder genoemde ontwikkelingen als verbeterde bereikbaarheid, toegankelijkheid en opgedane ervaring met en door scholen hebben geleid tot een breder aanbod voor scholen. Waar het centrum in 2017 nog mondjesmaat bezoek kreeg van schoolklassen, hebben diverse V.O.-scholen in de omgeving het centrum jaarlijks op het programma staan. Nu niet meer met een enkele klas bij wijze van proef, maar met hele lagen van een school waarbij in enkele dagen honderden leerlingen een bezoek brengen.

Het aanbod bestond vanaf het begin uit een bezoek aan de expositie. Kort daarop werd een rondleiding van een half uur over het noordelijk deel van het fort toegevoegd. Het zuidelijk deel maakt sinds 2020 deel uit van het geboden programma, dat met een gids wordt bezocht.

De versterkte band met andere organisaties resulteerde in 2020 o.a. in de aanleg van dit onderkomen voor pantserafweergeschut op het fort. In 2021 werd de toegang verbeterd. In 2024 wordt krijgt dit onderkomen opnieuw aandacht. Defensie, de Stichting Grebbelinie in het vizier en de Stichting Grebbelinie droegen hier tot dusver aan bij.

Er zijn nu diverse arrangementen van 30, 45 en 60 minuten waarbij expositie en rondleiding worden aangeboden, maar ook initiatieven en lesprogramma's vanuit scholen werden toegevoegd. Zodoende werd het fort -naast geschiedenis- ook aantrekkelijk voor vakken als biologie, aardrijkskunde, wiskunde en beeldende vorming. Overigens zijn er afspraken met het Educatief Centrum Grebbelinie in Woudenberg die zich met name op de basisscholen richt, terwijl het bezoekerscentrum vooral leerlingen Voortgezet Onderwijs ontvangt. Het bezoekerscentrum heeft zich in 2021 aangemeld bij het Cultureel Jongerenpaspoort (CJP). Daardoor kunnen scholen het Fort aan de Buursteeg terugvinden in het culturele aanbod en eenvoudig boeken.

Een school uit Barneveld op het Fort aan de Buursteeg. Dergelijke groepen komen tegenwoordig op de fiets naar het bezoekerscentrum. Daardoor is het ook voor scholen betaalbaar om met hele klassenlagen te komen. Voorheen betaalde men dat aan busvervoer, nu (deels) aan rondleidingen.

6.8 Fondsen, subsidies, vrienden en donateurs

Bij de start van het centrum is een aantrekkelijk paspoort geïntroduceerd. Het werd als tastbaar bewijs meegegeven aan de vrienden van het centrum. In 2020 is dit mede door covid-19 verwaterd. Inmiddels is deze draad weer opgepakt en wordt een nieuwsbrief verstuurd aan de donateurs. Er is onderzocht worden hoe donateurs en vrienden van het centrum op een eenvoudige manier geïnformeerd en betrokken kunnen worden bij activiteiten. De donateurs en vrienden vormen een belangrijk deel van het netwerk rond het centrum. Hier kan veel expertise, draagvlak en vruchtbare samenwerking uit voort komen.

In de periode 2017-2023 is steun ontvangen van de provincie Utrecht en diverse gemeenten langs de linie. Ook waterschap Vallei en Veluwe droeg jaarlijks bij. Voor wisselexposities zijn aparte subsidies aangevraagd, zoals bij de Rabobank in 2019. Sinds 2023 steunt de Grebbelounge het GBC met een omzet-gerelateerd bedrag. Gezien het doel en focus van de Stichting Grebbelinie bezoekerscentrum moet het bovendien mogelijk zijn om in aanmerking te komen van fondsen en acties, die voor ANBI-stichtingen beschikbaar zijn. Dit vormt één van de belangrijkste groei-mogelijkheden van het centrum waar in de komende periode naar wordt gezocht, in de eerste plaats naar kennis over dit onderwerp. Hier komen de directe contacten in het netwerk en de versterkte banden met andere stichtingen (6.6) zeer van pas. Mogelijk kan ook expertise vanuit Landschap Erfgoed Utrecht hier een rol spelen.

De directeur van de Rabobank Vallei & Rijn overhandigt een cheque ter waarde van € 4.500,- t.b.v. een wisselexpositie in 2019. In het midden voorzitter Melis van de Groep, die in 2023 afscheid nam en de voorzittershamer overdroeg aan Engbert Strooboscher.

6.9 Nieuwe activiteiten voor 2024-2025

De basisactiviteiten zijn beschreven in de vorige acht paragrafen. Gezien het kleine team en de beperkte (financiële) middelen van het centrum is zeer bedachtzaam manoeuvreren en stapsgewijs denken noodzakelijk om de basis niet in gevaar te brengen. Hoewel er een jaarlijkse omzetstijging verwacht wordt, kunnen er onverwachte kosten opduiken: in 2022 waren de explosief gestegen huisvestingskosten (energie) daar een voorbeeld van.

Het centrum wil zich -ten dienste van het gebied en de bezoekers- echter blijven door ontwikkelen. Subsidies van gemeenten kunnen onderstaande ontwikkelingen mogelijk maken, het centrum heeft daar de middelen niet voor, ook omdat de reserves in de coronaperiode sterk zijn geslonken. Veiligheid en professionaliteit zijn hierbij van belang: een afgedankte en wat beschadigde vitrine kan het centrum wel betalen, maar een nieuwe vitrine met goede sloten, passend bij de huisstijl niet. Ook vinden we het plaatsen van sanitair en bijvoorbeeld nieuwe stop-contacten voor het opladen van elektrische fietsen werk voor vakmensen en niet voor de vrijwilligers. We maken immers gebruik van een gebouw van Staatsbosbeheer en hebben daar een verantwoordelijkheid naar de verhuurder.

Hieronder de gewenste ontwikkelingen, inclusief de richtbedragen m.b.t. de investeringen die daarvoor nodig zijn. Voor deze investeringen is het GBC afhankelijk van subsidies. Het bezoekerscentrum heeft onvoldoende reserves om dit voor te financieren.

Activiteiten buiten

Fietsen

- Verhuur elektrische fietsen. In 2024 start het centrum in samenwerking met Sport Totaal uit Veenendaal starten met fietsverhuur. Daarmee worden extra inkomsten gegenereerd, wordt het dienstenpakket uitgebreid en wordt het voor bezoekers eenvoudiger om de omliggende gemeenten te bezoeken vanuit het centrum. *Afzetting met tegels € 1000,- (incl. leggen)*
- Plaatsen vier stopcontacten voor elektrische fietsen. *(Hiervoor is reeds subsidie ontvangen)*
- In 2024 worden nieuwe themaroutes ontwikkeld in navolging van de routes in 2023 gerealiseerd zijn. Deze routes maken verbindingen met Ede, Veenendaal, Rhenen en Renswoude. € 750,-/route inclusief drukken/vormgeving (voor drie eerdere routes van 2023 is al subsidie ontvangen)
- Deze routes worden in samenspraak met ondernemers, musea en tentoonstellingen gerealiseerd. Hierbij wordt o.a. gedacht aan Ede (kazernes, Platform Militaire Historie Ede, Ginkelse Heide 2024-2025), Rhenen (2024-25 Stadsmuseum, Gedachteniskerk, Grebbeberg). Verder staat een wederopbouwroute op het programma. Die zou zowel naar het noorden (Scherpenzeel) als het zuiden (Wageningen, Rhenen) kunnen voeren. Of beiden.

Wandelen

- Herdruk van de wandelfolder in diverse talen: € 250,- incl. vormgeving en drukken folders.
- Herdruk cultuurhistorische brochures in samenwerking met de Stichting Grebbelinie. 10 Verschillende brochures over de Grebbelinie in Kesteren, Rhenen, Veenendaal, Renswoude, Utrechtse Heuvelrug, Woudenberg, Scherpenzeel, Leusden, Amersfoort. á € 50,- Totaal € 500,-

Activiteiten binnen

Wisselexposities

- Wisselexpositie Leusden 1939-1940 (in 2024) € 1000,-
- Wisselexpositie Grebbelinie 1794 (in 2024) € 500,-

Interieur en vaste expositie

- Ontwikkeling van een kinderroute/speurroute in de expositie (2024-2025) € 7000,-
- Een nieuwe lage vitrine waardoor het materiaal van de wisselexpositie Veenendaal een plek kan krijgen in de vaste expositie. 1000,-
- Aanschaf van 50 paraplu's waardoor rondleidingen ook bij regen kunnen doorgaan, hetgeen inkomsten garandeert en genereert. € 750,-
- Plaatsen afdeklaag 2 vitrines ter bescherming materiaal tegen de UV/zon. € 500,-
- Plaatsen van een wasbak met kraan en boiler. *(Hiervoor is reeds subsidie ontvangen)*

Fort aan de Buursteeg

In het recente verleden zijn al belangrijke stappen gezet in het herkenbaar maken van de mobilisatieperiode 1939-1940 (loopgraaf, herstel en herplaatsen kazematten), de Pantherstellung 1944-1945 (herstel Duitse bunker en plaatsing Kochbunkers) en het gehele fort met wallen en grachten. De periode 1794-1795 is minder herkenbaar voor de meeste bezoekers.

- Onderzoek naar het verwerven van een kanon. Dit is een zorgvuldig proces van kennis en keuzes (2023). De volgende stap is het inhuren, kopen óf maken van een kanon (v.a. 2025). *Kosten n.n.b.*
- Inrichten van het noordelijk bastion met horden en schanskorven. (2024-2025) € 2000,-

Waar bij bovenstaande activiteiten bedragen staan is de financiering/subsidie nog niet rond. Van enkele uitgaven (wasbak, boiler, kraan, laadpunten elektrische fietsen en drie routefolders/arrangementen) is dat wel het geval, deze activiteiten zullen in ieder geval worden uitgevoerd in 2024. De voorbereidingen hiervoor zijn in veel gevallen in 2023 getroffen, in 2024 rest alleen nog de uitvoering.

7. Samenvatting en slotbeschouwing

Het Grebbelinie bezoekerscentrum is een centrum op een historische locatie waar bezoekers worden verwelkomd en samengebracht rond het thema Grebbelinie. Het vormt een startpunt om de gehele linie te ontdekken en een kennispunt waar het verhaal van het gebied wordt bewaard en gedeeld. Het centrum is het hele jaar door 6 dagen per week open en verwelkomt jaarlijks 10.000 geregistreerde bezoekers, plus vele duizenden passanten die komen wandelen en fietsen in de linie.

Er wordt nauw samengewerkt met historische verenigingen, musea en andere waterlinies. Voor marketing is het bezoekerscentrum verbonden met het regionaal Bureau voor Toerisme en de Stichting Liniebreed Ondernemen.

In de expositie spelen zowel het technisch beheer als het collectiebeheer een belangrijke rol en worden lezingen en wisselexposities georganiseerd. Documenten en objecten worden beschreven en bewaard. De balieruimte en de winkel worden grotendeels door een team van vrijwilligers gerund, gesteund door de coördinator en volgens vaste protocollen uitgevoerd.

Het Fort aan de Buursteeg wordt gebruikt voor rondleidingen en vormt een interessante locatie voor scholen, ook vanwege de deelname aan het CJP. Vrijwilligers dragen bij aan het beheer, waarbij Staatsbosbeheer de eindverantwoordelijkheid draagt.

In de begroting wordt een stijgende lijn verwacht in de inkomsten van het centrum: deze gedachte wordt gestoeld op de verbeterde toegankelijkheid en ervaren waarde van het Fort aan de Buursteeg, een verbeterde infrastructuur, een duidelijker focus op cultuur, recreatie en natuur, groei-mogelijkheden in PR & marketing, grotere synergie met de Grebbelounge, de versterkte band met stichtingen en centra, een breder aanbod voor scholen en de kansen bij diverse fondsen als ANBI-organisatie. Ook wordt de samenwerking met outdoor (Sport Totaal) verder opgepakt.

De provincie Utrecht heeft met de gemeenten, waterschap, Staatsbosbeheer en de steun van vrijwilligersorganisaties toegewerkt naar een beter beleefbare, bereikbare en toegankelijke Grebbelinie. Een gemotiveerde vrijwilligersgroep zorgt met alle partners voor een levendig centrum dat van grote waarde is voor het delen van het verhaal met nationale betekenis over vrede en vrijheid, dat verteld wordt in het oosten van de provincie Utrecht.

2023. Schoolklas op bezoek in het zuidelijk deel van het Fort aan de Buursteeg. De leerlingen hebben plaatsgenomen bij de Duitse bunker op het terrein.

8. Colofon

Tekst: Bert Rietberg, Grebbelinie Bezoekerscentrum, herzien in maart 2024

Foto's: Bert Rietberg m.u.v. de foto in colofon.
Deze is gemaakt door Ben Bender.

Het activiteitenplan valt onder de verantwoordelijkheid van het Bestuur van de Stichting Grebbelinie Bezoekerscentrum.

Het bestuur wordt in 2024 gevormd door:

E. Strooboscher: voorzitter
R.P.F. Bijkerk: vicevoorzitter en bestuurslid
H. van de Wetering: penningmeester

Het Grebbelinie bezoekerscentrum is gevestigd: Buursteeg 2, 3927 EJ te Renswoude

Het Fort aan de Buursteeg en het Grebbelinie Bezoekerscentrum worden beheerd door Staatsbosbeheer.

Bijlage. Diensten vanuit het Grebbelinie Bezoekerscentrum t.b.v. de gehele linie.

In het hieronder getoonde overzicht wordt zichtbaar welke diensten het Grebbelinie bezoekerscentrum per gemeente heeft geleverd in de afgelopen jaren en ook zou willen voortzetten. Onderstaand schema toont per gemeente aan op welke manier de inwoners per gemeente hiervan profijt hebben. Hierbij is onderscheid gemaakt tussen gemeenten die dichtbij, danwel verder van het bezoekerscentrum liggen. (A, B, C)

Gemeenten

	A*	B*	C*
1 Netwerk, verbinden o.a. met RBT Vallei & Heuvelrug			
• Organisatie bijeenkomsten - Coördinatie, afstemming.	✓	✓	✓
• Jaarlijkse actie - Wisselende historische vereniging/stichting via (wissel)expositie	✓	✓	✓
• Bijdrage landelijke promotie Grebbelinie - Verbonden met o.a. SLO, Defensie, MvC, RCE	✓	✓	✓
• Plaatselijke maatschappelijke bijdrage - Stages, vrijwilligerswerk, herintreders, netwerk	✓	✓	
2 Recreatie - Inhoudelijke component, i.s.m. RBT Vallei & Heuvelrug			
• Uitgifte fietsknooppuntenkaart - Erfgoed, musea en horeca i.s.m. RBT Vallei & Veluwe.	✓	✓	✓
• Steunpunt Grebbelinie VVV/winkel - Liniegemeenten, inclusief Grebbelinie-ondernemers	✓	✓	✓
• Ondersteuning Grebbelinie-ondernemers - Organiseren bijeenkomsten i.s.m. RBT.	✓	✓	✓
• Ondersteuning wandelnetwerk/LAW-routes - (o.a. Grebbeliniepad, knooppunten)	✓	✓	✓
• Inhoudelijke bijdrage regionale marketing - Uitvoering met RBT Heuvelrug & Vallei	✓	✓	✓
• Grebbelinie wandeltocht - Routes van 10, 15, 20, 30 en 40 km diverse gemeenten met SRVV	✓	✓	✓
• Start/eindpunt fietstochten. - Uitvalsbasis/stempelpost/steunpunt: dagelijks + georganiseerd.	✓	✓	✓
• Bijdrage ontwikkeling fietsroutes Erfgoed - Musea, kunst, centra, themaweken.	✓	✓	✓
3 Erfgoed - Educatie			
• Bijdrage bewaren en bewaken Rijksmonument Grebbelinie - Vrede en vrijheid	✓	✓	✓
• Kennispunt Grebbelinie - Onderzoek en informatie Grebbelinie verzameld en gedeeld	✓	✓	✓
• Permanente expositie Grebbelinie - Aandacht cultuurhistorie Spakenburg-Rhenen	✓	✓	✓
• Wisselexpositie: Jaarlijks 4 maanden expositieruimte partners per toerbeurt	✓	✓	✓
• Plaatselijke educatieve bijdrage - Inwoners leren over eigen woonomgeving	✓	✓	✓
• Educatief steunpunt - Bijdrage aan onderwijs. Met name gericht op V.O.	✓	✓	
4 Beheer - Fort aan de Buursteeg, Grebbelinie			
• Bijdrage beheer Grebbelinie (coördinatie: zichtbaarheid/toegankelijkheid, Nederland Schoon, Schone Helden, samenwerking beheerorganisaties w.o. SBB)	✓	✓	✓
• Bijdrage beheer Fort aan de Buursteeg. Bewaren en (helpen) onderhouden van dit Rijksmonument in de gemeenten Renswoude en Veenendaal.		✓	

A* **Renswoude en Veenendaal** (voor deze inwoners is het centrum en fort op wandelafstand)

B* **Rhenen, Scherpenzeel, Utrechtse Heuvelrug, Leusden, Woudenberg, Ede** (fietsafstand)

C* **Neder-Betuwe, Amersfoort, Bunschoten** (grotere afstand)